

DISPUTATIO PRIMA.

De Prudentia & partibus ejus.

Uamvis prudentia in intellectu fit, & per consequens simpliciter virtus intellectualis: quia tamen non sinit in solo intellectu, sed extenditur ad rectificandum appetitum, merito a pure intellectualibus fecerunt, & inter morales collocatur, veluti illarum regula, dux, & magistra: unde Philosophus 6. Ethic. prudentiam animam ex virtute operantis veluti oculum esse dicit, Chrysostomus in Psalm. 13. Lucernam animam, Reginam cogitationum, magistram eorum quibus sunt & beneficia; & Maximus Tyrus diff. 4. prudentiam ait non aliter quam matremfamilias ex rationis prescripto omnia dirigere in familia proborum. Quod videtur fuisse a Philosopho, qui in magnum Moralium in ipso fine prudentiam commendat, tanquam architectum quemdam virtutum & sapientie velut arietem totius virtutum familiae prescriptum, dispensantemque in ea, & prescribentem munera singularum, ut sapientie tamquam domina, prohibito affectum tumitur, & omnibus demerite compositis, otium ad functiones suas, & liberum, enubiliatis iis que officere poterant, altissimarum rerum prospectum parat, Demum prudentiam, ut ait D. Bernardus lib. 1. de consider. cap. 8. inter voluptates & necessitates, media quasi quaedam activa sedens, utriusque certis limitibus determinat fines, istis assignans & praebens quod facta est, illis quod vitare debent. Porro ut hujus illustris virtutis naturam clare percipiamus, definitio ejus breviter explicanda est. Deinde que sint partes integrales, subjectivae, & potentiales illius, exponemus.

ARTICULUS PRIMUS.

Definitio prudentia explicatur.

Definitur prudentia a Philosopho 6. Ethic. cap. 5. R. ut ratio agibilium. Circa quam definitionem primo observandum est, quod duplex potest esse ratio agibilium: una generalis & communis, per quam regula bene operandi traduntur; alia particularis, qua in singulis actionibus praescribitur quid hic & nunc liceat, vel expediat, aut debeat fieri secundum rectam rationem. Prima non pertinet ad prudentiam, sed ad Theologiam, vel Philosophiam moralem: secunda vero spectat ad prudentiam, qua non circa universalia, sed dumtaxat circa singularia versatur.

Secundo advertendum est, quod ratio agibilium adhuc potest esse duplex: alia que se tenet ex parte potentiae per modum habitus operativi, & haec est prudentia: alia que se habet per modum objecti inspecti & considerati, & ista est lex, que non est virtus, neque habitus operativus, sed comparatur ad prudentiam, ut idea artificis ad artem: nam sicut ars inspicendo ideam, perficit artefactum, sic prudentia attendendo ad legem, dirigit actus humanos & liberos, qui sunt ipsa agibilia.

Tertio notandum est, quod nomine agibilium intelligenda sunt primo & praecipue moralia, id est que ad bonos mores pertinent, a quibus boni simpliciter denominantur & ad finem moraliter bonum, id est honestum conducunt, secundario vero & minus principaliter quaedam alia, que pertinent ad bonum & commodum vite humane, & ad bene vivendi quomodocumque rationem. Prudentia enim monastica v. g. non solum valet ad dirigendos mores uniuscujusque in ordine ad honestatem, sed etiam ad querendam aliqua licita vite commoda, vel ad vitanda incommoda & pericula, ad captandam aliorum benevolentiam, & vitandam offensionem; ad discernenda aliorum ingenia, & vivendum cum illis pacifice & similia. Unde Paulus Act. 23. prudentem egit, quando ut impetum Judaeorum declinaret, in mortem ejus conspirantium, iniecit questionem de resurrectione mortuorum, ut Phariseos & Sadduceos inter se committendo, utrorumque vin contra se frangeret. Prudentem, inquam, egit, sive hoc fecerit ex altiori & honesto fine, ut Evangelium diutius predicaret, sive tantum ut vite suae confuleret. Christus etiam prudentissime respondit Phariseis & Herodianis: Reddite que sunt Caesaris, & que sunt Dei. Deo, ut invidiam quam ipsi confare volebant, declinaret; sufficere responsum illud prudens, quamvis Christus nihil aliud intendisset, quam Judaeorum calliditatem eludere.

Idem patet in prudentia economica, politica, & militari: prudentia enim economica non eo solum pertinet, ut familia honeste vivat, curando ut omnes domestici mores suos conformet ad prescriptum recte rationis, verum etiam ut familia bene & commode sit in iis que ad victum & vestitum, aliasque vite humane necessitates spectant, juxta illud Christi Lucae 12. Fidelis dispensator & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam,

ut det illi in tempore crisis mensuram. Prudentia etiam politica non solum curat ut cives honeste vivant servando leges, verum etiam ut abundant copia rerum necessariorum, & ut concorditer vivant & pacifice. Item prudentia militaris non curat solum ut milites honeste vivant, & virtutem fortitudinis, aliasque suo statui convenientes exerceant, sed etiam ut adhibeant quaecumque alia ad bellum bene gerendum, & victoriam consequendam necessaria: cuiusmodi sunt, providere sapienter de comessu, captare opportunum locum, tempus, & occasionem pugnandi, & alia hujusmodi.

ARTICULUS II.

Quae sint partes integrales, subjectivae, potentiales prudentiae?

Triplex genus partium in qualibet virtute distinguitur, scilicet, aliae vocantur integrales, aliae subjectivae, aliae potentiales. Partes integrales dicuntur non aliqui habitus aut actus partiales, ex quibus ipsa virtutis essentia coalescat (est enim quilibet virtus una simplex qualitas omnino indivisibilis) sed quaedam conditiones, aut dispositiones, aut actus, quibus perficitur opus virtutis. Partes subjectivae sunt species virtutis, de quibus illa essentialiter praedicatur, sicut animal de homine, equo, leone &c. unde totum id quod est de ratione virtutis dividitur, debet in singulis ejus partibus subjectivis reperiri. Partes denique potentiales vocantur quaedam virtutes minus principales, quae alteri principaliori adiunguntur, cujus rationem non perfecte attingunt, sicut partes subjectivae, habent tamen cum illa connexionem, vel quia ordinantur ad actus minus principales in eadem materia, vel quia in modo procedendi, & moderandi passiones & actus appetitus, assimilantur modo proprio talis virtutis.

Partes igitur integrales prudentiae a D. Thoma 2. 2. q. 49. octo assignantur, nempe memoria, intellectus, vel intelligentia, docilitas, solertia, ratio, providentia, circumspexio, & cautio. Ex quibus quince priores spectant ad prudentiam secundum quod est cognoscitiva, consiliandi per ebulliam, & iudicando per synesim, vel gnomem; nam omnes illae deserviunt perfecto consilio & iudicio. Tres vero posteriores pertinent ad prudentiam secundum principalem actum, qui est praecipere, vel applicare ad opus.

Memoria ergo est recordatio praeteritorum, quae plurimum valet ad prudentiam. Intellectus sive intelligentia dicit praesentium notitiam: ut enim prudenter iudicemus, necesse est praesentem statum rei nobis esse probe perceptum. Docilitas importat affectum & promptitudinem ad discendum, quae etiam multum juvat ad prudentiam. Solertia deservit ad hoc ut homo per seipsum inquirendo, cito assequatur perfectam rei assimationem, cito aptitudinem ratiocinandi, & aliud ex alio legitime colligendi: unde non sumitur pro ipsa potentia ratiocinativa, sed magis pro bona ejus dispositione & usu. Providentia importat praespectum futurorum, vel ut alii volunt, dicit rectam ordinationem eorum que sunt ad finem. Circumspexio dicit attentionem ad omnia que occurrunt, & consentiam illius quod in finem ordinatur cum his que circumstant, ne quid ex necessariis desit in opere. Cautio denique importat attentionem ad praevenda mala, quae bonis admisceri possunt. Partes vero subjectivae prudentiae, seu species ejus, sunt duae, nimirum prudentia monastica, qua unusquisque regit seipsum, suosque actus, intendens bonum proprii suppositi in ordine ad finem humane vite; & polyarchica, per quam multitudo gubernatur. Et haec subdividitur in quatuor species, nempe in regnativam, politicam, economicam, & militarem, de quibus disserit S. Thomas 2. 2. q. 50.

Prudentia regnativa est ipsa Regia prudentia, qua civitatem vel regnum regit. Politica est illa qua homines se ipsos regunt in obediendo praefectis in ordine ad bonum commune. Oeconomica est illa que respicit administrationem honorum familiarum. Militaris denique ea que dirigit milites ad hostes oppugnandos, vel eorum insultus repellendos.

Regnativa rursus subdividitur in Monarchicam, qua unus multitudinarius praesidet; Aristocraticam, qua pauci, & magnates; & Democraticam, qua multi, ut populus, gubernant in Republica.

Partes tandem potentiales prudentiae, sive quae ordinantur ad actus minus principales, deserviunt principissimum, sunt tres, nempe Eubulia Synesis, & Gnome. Et enim in intellectu practico in ordine ad agibilia, praeter universalia iudicia circa finem, quae rectitudo synderesis, tres tantum sunt actus versantes circa media, nimirum consilium, iudicium, & imperium; ex quibus perfectissimum est imperium, ad quod tamen iudicium quam consilium ordinantur; unde illud persequitur immediate ad ipsam prudentiam, quae inter virtutes media respicientes est perfectissima, ut fere ostendimus in Tractatu de actibus humanis disput. 11.

disput. 11. quae est de usu & imperio. Pro rectificando vero consilio ponitur Eubulia, quae idcirco bene consiliativa dicitur. Ad rectificandum vero iudicium ponuntur duae virtutes, nempe Synesis & Gnome, quarum prima iudicat secundum communes leges; & ideo est directiva communis iustitiae legalis; altera vero iudicat secundum rationem naturalem de his, in quibus deficit lex communis, a qua proinde dirigitur epikeia, quae est altior iustitiae, quam legalis communiter dicta. De his partibus prudentiae, seu virtutibus illis annexis agit S. Thom. 2. 2. quest. 51. ubi fere profequitur, quae nos breviter & compendiose expendimus.

Porro quam virtus haec homini necessaria sit, tum sacri, tum profani Auctores passim docent; eamque unanimi consensu, certatimque commendant. Sic Prov. 3. Bonus vir dicitur qui assuit prudentiam, vel Hebraice, beatitudinis viri, ut multiplex beatitudo viri prudentis commendatur. Sic Ambrosius lib. de Paradiso, quadruplicem fluvium inde prominentem explicans: Philosophus prudentia est (inquit) & ideo aurum optimum habet. Et paulo infra: Bene utique primo loco fluvius hic positus est, quia non unam gentem circumspexit: non enim angusta quadam, sed aeternae utilitatem prudentia est quae pluribus proficit; ideo prima ut si quis de Paradiso fuerit egressus, velut quoddam cum prudentia flumen excipiat, ne cito possit arefcere, sed per hanc ad Paradisum facile revertatur. Et lib. 1. de officiis cap. 27. Primas officii suos est prudentia, qui suos & in ceteris virtutes derivatur: neque enim potest justitia sine prudentia esse, cum exquirat quid iustum, quidve iniustum sit, non mediocriter sit prudentia. Augustinus lib. de moribus Ecclesiae c. 24. Non minus de prudentia differendum est, ad quam dignoscenda pertinet appetendum ac vitandum; quae si desit, nihil eorum de quibus jam dictum est (ad iustitiam, fortitudinem, temperantiam pertinentium) effici potest. Basiliius in constitutionibus Monasticis cap. 15. Prudentia remota nihil in iustis generis est, quod licet bonum videatur, non in vitam recidat, si aut alieno tempore, aut non adhibita moderatione fiat; ratio vero & prudentia ubi rebus bonis idoneum tempus ac modum definiunt, mirabile est quatenus ex earum usu fructus redundet, &c. Demum Tullius quest. 2. Tusculana: Sine prudentia ne intelligi quidem ulla virtus potest, &c.

DISPUTATIO II.

De Justitia, & partibus ejus.

Iustitia secunda Cardinalium virtutum, prima est & praerogativa inter morales: unde Philosophus 5. Ethicorum cap. 1. Praerogativa virtutum (inquit) est iustitia, & neque Hesperus, neque Lucifer ita admirabilis. Haec (ait Ambrosius in Psalm. 38.) alius est positus natus, quam solis communis comendatum, non solus, expectans, & alienum bonum pro suo dicit emolumentum. Bonus & praerogativa iustitia, cuius bonum omnibus proficit. Haec (subdit Ribadeneira lib. 2. de Principe Christiano cap. 3.) principio fundavit regna, fundavit habitatos, stabilivit aetate, ornavitque, & quam obtinent amplitudinem, maximeque concessit. Haec populi vulneribus moderat, sollicitos resurgit, exasperatos animas miragis, pacem firmat, bellis obstitit, Reges gloriosos facit, regis secretatim praesens, & in primis Deum honorat ac revereatur, cui nullus potest esse sacrificium gratius, nulla hostia acceptior, quam victima iustitiae, cuius vinculo calum cum terra, suprema cum inferis, & extrema, maximeque divulsae mundi partes, inter se coniunguntur. Demum ut scite ait Porphyrius lib. 3. de abstinencia: Iustitia virtutum omnium obsequium est: nam sicut fames, juxta Socratem, ciborum omnium condimentum est; ita iustitia omnibus virtutibus gratiam atque saporem conciliat. De hac ergo tam praecara & illustri virtute, cuius (inquit Philo lib. de creat. princ.) tanta excellentia est, ut nullus Poeta, nullus Scripserit satis laudaverit, breviter hic agendum est, & prius ejus definitio explicanda, deinde partes ipsius recensenda.

ARTICULUS I.

Explicatur definitio iustitiae.

Iustitia famitur duobus modis: Primo large, pro collectione omnium virtutum, sive prout dicit statum omnium virtutum collectione perfectum; & haec vocatur iustitia generalis, de qua Christus Matth. 5. dicebat: Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisaorum, non intrabitis in regnum caelorum; & Matth. 1. Joseph vocatur iustus, id est perfectus in omni virtute, seu omnibus virtutibus exornatus. Unde quia radix omnium virtutum est gratia & caritas, Multoties ille nomen iustitiae sibi assumunt, ut patet ex Augustino de natura & iustitia c. 38. & cap. ultimo, ubi sic ait: Caritas inchoata, inchoata iustitia est: Caritas magna, magna iustitia est: Caritas perfecta, perfecta iustitia est: & omnes in gratia constitutos vocat. Theol. Genet. Tom. IV.

canus iustus, propter ipsam gratiam. Secundo iustitia sumitur stricte & determinate pro virtute aliqua morali, quae est ad alterum, ponitque aequalitatem juris inter personas: unde definitur ab Aristotele 5. Ethic. cap. 1. & a Cicerone libro de officiis cap. de iustitia, nec non ab Ulpiano lege Iustitia, ff. de iustitia & iure: Perpetua & constantis voluntas, jus suum unicuique tribuens: Quae definitio perfecte declarat naturam iustitiae, ut ostendit D. Thomas 2. 2. quest. 58. art. 1. nam per haec verba: Perpetua & constantis voluntas, indicatur quod iustitia sit virtus, cum sit voluntaria, sive ex electione, ac firma & stabilis, quae sint conditiones virtutis ut sic, immo innuitur quod ejus subiectum sit voluntas, in qua sola iustitia ex moralibus virtutibus subiectatur, ut patet ex dictis in Tractatu de virtutibus in communi disp. 2. artic. 2. & 3. Per reliqua verba, scilicet jus suum unicuique tribuens, indicatur proprium objectum iustitiae, sive materia circa quam veritatur: aliae quippe virtutes morales sunt praecipue in ordine ad operantem, & ad proprias ejus operationes; iustitia autem est praecipue circa ea quae ad alterum sunt, sicut circa propriam materiam, & jus alienum ut ad aequalitatem servandam, tanquam proprium objectum respicit. Unde medium iustitiae, dicitur medium rei: medium vero aliarum virtutum, medium rationis: non quod ipsa iustitia non attendat etiam medium constitutum per prudentiam, atque adeo medium rationis, sed quia haec in materia iustitiae non aliter constituitur medium, quam per aequalitatem secundum rem, ut scilicet tantum reddatur, quantum reipsa debetur, cum tamen in materia temperantiae & fortitudinis, medium non sit aequalitas a rebus determinata, sed quam prudentia attentis omnibus circumstantiis constituit, quae proinde modo erit plus, modo minus, modo sic, modo aliter, secundum quod circumstantiae temporis, loci, personarum, &c. variantur.

Porro jus quod est objectum iustitiae, adequate dividitur a jus naturale, & jus positivum, ut docet D. Thomas 2. 2. qu. 57. art. 2. Jus enim, sive iustum, est illud quod est adequatum seu commensuratum alteri; dupliciter autem potest alicui homini esse adequatum, nimirum vel ex ipsa natura rei, puta cum aliquis tantum dat, ut tantumdem recipiat, & hoc vocatur jus naturale, vel ex aliquo conditio, sive privato, sive publico, & hoc appellatur jus positivum: quod subdividitur in divinum & humanum, rursusque humanum in Canonicum & Civile: nam licet apud Philosophos jus humanum non sit, ipsi quod dicitur civile sive temporale, eo quod apud illos sola externa & mere temporalia politica comperta esset; tamen apud Christianos, qui agnoscunt duplicem hominis societatem, pro duplici proximo fine in quem homo dirigi potest, duplex quoque jus positivum, a duplici potestate fines illos intendente promanans, est agnoscendum.

Si autem queras, quid sit jus gentium, & an a jure naturali & positivo distinguatur? Ad primam partem quaerit respondeo jus gentium dici illud quod est omnibus gentibus bene institutum commune, & earum consensu vel saltem usu inductum. Nam sicut omnes gentes, tametsi regni & provinciarum divise, habent semper moralem aliquam unitatem, & mutua communicatione indigent; ita etiam indigent jure aliquo & legibus, saltem usu ipso laetis, & tantopere diffusis, quantum communicatio illa quae dirigitur. Ad secundam vero questionem dico, jus gentium contineri sub jure positivo humano, quamvis aliquid participet de jure naturali.

Prima pars hujus resolutionis probatur primo ex D. Thoma 2. 2. q. 57. art. 3. ubi expresse docet jus gentium non esse jus naturale; quod etiam aperte indicat 1. 2. q. 94. art. 5. ad 3. & q. 95. art. 4. & 2. 2. q. 66. art. 2. ad 1.

Probatur secundo: Id quod ex libera hominum constitutione dependet; est jus positivum. Sed jus gentium ex libera hominum constitutione dependet: Ergo non est jus naturale, sed positivum. Major patet, Minor probatur ex Justiniano in institutis de jure naturali, gentium, & civili, ubi ait: Jus gentium omni humano generi commune est: nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanae jura quaedam sibi constituerunt. Idemque habetur in cap. Omnis lex. Et Cajus in lege Omnes populi ff. de iustitia & jure: Quod naturalis ratio (inquit) inter homines constituit, id apud omnes aequo custoditur, vocaturque jus gentium: Ergo jus gentium non est determinatum ex rei natura, sed ex hominum beneplacito, conformi naturali.

Probatur tertio: Jus naturale est immutabile & indispensabile: Sed jus gentium potest variari, & in rigore in illo dispensari hominum auctoritate; nam cum jure gentium sit introductum, ut capti in bello iusto sint servi captivum, de facto in fidei favorem in hoc est dispensatum, dum statutum est ab Ecclesia, ne Christiani ab aliis Christianis capti in bello iusto, sint servi captivum, nec captives habent verum dominium supra captos: Ergo jus gentium non est jus naturale, sed positivum.

Secunda vero pars, quae assertit jus gentium aliquid participare de jure naturali, colligitur ex D. Thoma 1. 2. qu. 95. art. 4. ad 1. ubi ait: Jus gentium est quidem aliqua

modo naturali homini, secundum quod est rationale, in quantum derivatur a lege naturali per modum conclusionis, quae non est multum remota a principiis, unde de facili homines in huiusmodi consentiunt: distinguitur tamen a lege naturali, maxime ab eo quod est omnibus animalibus commune: Ergo licet jus gentium sub jure positivo contineatur, aliquid tamen de jure naturali participat. Quare Bannez. 2. 2. quæst. 57. art. 3. dub. 3. conclus. 3. dicit jus gentium esse quasi medium, affinitatem habens cum jure naturali & civili & positivo; quia cum jure naturali convenit primo in hoc quod neutrum jus oportet esse scriptum; secundo, quod ad sui promulgationem non requiritur convocatio hominum, sed in omnibus nationibus absque præcone acceptatur; tertio, quia jus gentium habet modum juris naturæ, quia jus naturæ est principium, vel conclusio necessaria, at vero jus gentium est quasi modus quidam maxime necessarius, ut jus naturæ servetur; quarto, conveniunt in hoc quod jus naturæ & jus gentium ubique apud omnes gentes custoditur, & si oppositum fiat, omnes judicant male fieri. Similia tradit Medina 1. 2. quæst. 95. art. 4.

ARTICULUS II.

Partes integrales, subjectivæ, & potentiales justitiæ recensentur.

6. Dicitur tantum dantur partes integrales justitiæ, scilicet boni operatio, & mali vitium; non quidem secundum quod bonum, & malum sumuntur in communi, quia sic pertinent ad omnem virtutem; sed prout bonum habet rationem debiti ad proximum, & malum rationem nocivi, sic enim spectant ad justitiam, & ex illo duplici actu completum manns & finis justitiæ coalescit. Cum enim perfecti agentis sit, & rem constituere, & constitutum conservare, oportet ut ad eandem justitiam, cujus est constituere aequalitatem ad alterum, tribuendo illi quod suum est, pertineat etiam conservare aequalitatem constitutam, vitando & removendo mala injustitiæ, per quæ destruitur. Primum dicitur *facere bonum*, secundum *declinare a malo*; unde sine his duobus non est justitiæ opus integrum & perfectum.

7. Partes vero subjectivæ justitiæ, seu illius species sunt tres nimirum, justitiæ commutativa, distributiva, & legalis. Prima est justitiæ partis ad partem, secunda totius ad partes, tertia partium ad totum. Cum enim munus justitiæ sit aequalitatem inter aliqua constituere, ut scilicet unumquodque alteri reddat quod ipsi debetur, juxta diversas habitudines illorum, inter quæ ponitur aequalitas, distinctæ species justitiæ consurgunt. Hujusmodi autem habitudo tantum est triplex, nempe vel partis ad partem, ut unaquæque det alteri quod suum est, & hæc est justitiæ commutativa: ad quam pertinent commutationes, emptiones, venditiones, & omnes contractus, ex quibus confurgit obligatio unius partis ad alteram. Vel potest esse habitudo totius ad suas partes, ita quod ipsum totum unicuique parti tribuat quod ei competit; & hæc vocatur justitiæ distributiva, ad quam spectat distributio præmiorum, & honorum communium: utraque vero dicitur justitiæ particularis, quia attendit bonum partium. Vel denique prædicta habitudo potest esse partium ad summum totum, ut scilicet unaquæque pars ita se habeat, sicut bono totius expedit, tribuatque communitati quod debet; & ista appellatur justitiæ legalis, quia potissimum curat, ut leges in suo robore conserventur, & observentur, quatenus media hac observatione ipsum bonum commune conservatur; dividiturque in eam, quæ respicit bonum commune & legum observantiam, attendendo ad verba legis, & non nisi juxta illa ad intentum legislatoris: quæ retinet nomen commune justitiæ legalis, & dirigitur a Synesi, quæ est virtus judicativa secundum leges & regulas communes; & in eam quæ prætermittendo verba legis, solum attendit legislatoris intentionem & animum, ut ita fiat, sicut in hoc casu attentis omnibus circumstantiis fieri velle; & ista vocatur Epileja, & dirigitur a virtute judicativa supra communes regulas, scilicet Gnome, ut artic. 2. præcedentis disputationis declaravimus.

8. Partes denum potentiales justitiæ sunt novem, nimirum religio, poenitentia, pietas, observantia, gratitudo, vindictiva, veritas, amicitia, & liberalitas, cujus novemarii numeri hæc ratio reddi potest. Virtus ordinata ad alterum, solum potest desiderare a perfecta justitiæ, vel quia id quod alteri reddit, deficit a ratione æqualis, vel quia deficit a ratione debiti. Primo modo deficient virtutes quæ sunt ad Deum; quidquid enim homo illi reddat, reddit minus quam debet. Hujusmodi vero sunt religio, quæ tribuit Deo reverentiam & cultum; & poenitentia, quæ exhibet illi pro peccatis satisfactionem. Similiter a ratione æqualis deficient virtutes quæ respiciunt partium, & parentes, & personas in aliqua dignitate constitutas; & virtutes, sapientia, aliæ prerogative

va insignes; nempe pietas & observantia, quia neque his a quibus naturale esse accepimus, neque his quæ nobis exhibent documenta & exempla virtutum, possumus æquale reddere.

Secundo modo deficient virtutes, quarum materia non cadit sub debito rigoroso, quod est debitum legale, sed dicuntur debiti earum actus esse sola decencia & honestate virtutis, quod appellatur debitum morale. In quo debito est duplex gradus: nam vel potest esse necessarium simpliciter, ita ut sine illo honestas morum conservari non possit; vel solum ad melius esse, sine quo proinde restitudo morum potest consistere, licet non perfecte. Ex rursus necessarium simpliciter potest attendi vel ex parte debentis, & sic ponitur veritas; pertinet enim ad tale debitum, ut qualis homo est, talem se exhibeat alteri in factis & verbis, in quo consistit veritas, seu veracitas: vel potest attendi ex parte ejus cui debetur, prout aliquis recompensatur secundum illud quod fecit; quandoque quidem in bonis, & ad hoc ponitur gratitudo, quandoque vero in malis, & ad hoc ponitur vindictiva. Pro debito necessario solum ad melius ponuntur duæ virtutes, nempe amicitia, per quam homo tam verbis quam factis convenienter se habet ad alios quibus convivit; & liberalitas, per quam convenienter dat, non alio titulo, nisi quia ipsum dantem deest, unde in his duabus virtutibus minimum est de ratione debiti.

De justitiæ elegantia differit Ambrosius lib. de paradiso cap. 3. ubi eam comparat Euphrati, qui est unus equator fluminibus & paradisi fonte promanantibus: „Euphrates (inquit) fecunditas atque abundantia fructuum nuncupatur; præterea quoddam insigne justitiæ, quæ omnem pacis animam. Nulla enim virtutum lætiores videtur habere fructus quam justitiæ, quæ magis aliis quam sibi prodest; & utilitates suas negligit, communi enolameta præponens &c. Causam autem cur eos ceteri qua commeat fluvii, describuntur: regiones locorum, quo Euphrates commeat, non describantur, & illam accipimus, quia ejus aqua vitalis asseritur, quæ fovet ac augent: Deinde quia ubi prudentia, ubi & malicia; ubi fortitudo, ubi iracundia; ubi temperantia, ubi & intemperantia plerumque est, aut alia vitia: ubi autem justitiæ, ubi concordia virtutum est ceterarum; ideo non ex locis qua fluit, hoc est non ex parte, cognoscitur: non enim pars est justitiæ, sed quasi mater est omnium, &c.

DISPUTATIO III.

De Religione, & actibus ejus.

Agimus prius & specialiter de religione, quam de aliis virtutibus justitiæ annexis: tum quia primum tenet locum inter justitias potentiales: tum etiam quia inter virtutes morales præstantissima est. Isidorus Pelusiotus libro 3. Epist. 268. ait, quod quemadmodum in corpore valentior pulchritudinis quod est oculorum pulchritudo; ita etiam in animo præcipua pulchritudinis pars est pietas, seu religio. Et Philo lib. de caritate fere in fine, adjungit ait huic uni virtuti omnes alias, & ab ea non magis divelli posse, quam unbram a corpore quod in Sole versatur. Additque eo per illam subveni hominem, ut qui ea excultus fuerit, divinus quodammodo efficiatur, & ipsius Dei exultatione non minus honoretur, quam totus populus, & totius qui gentis dignitatem obtinet. Ratio vero tantæ in hac virtute præstantiæ est, quia hominem, a Deo quasi per creationem adjunctum, eidem per cultum debitum religat, ut egregie declarat S. Thomas opus. 19. contra impugnantes religionem cap. 1. ubi sic dicitur: „Religio iteratam ligationem importans, ostendit ad illum aliquid ligari, cui primo conjunctus fuerat, & ab eo distare incipit; & quia omnis creatura prius in Deo existit, quam in seipsa, & ab eo processit, quodammodo ab eo distare incipiens secundum essentiam per creationem, ideo rationalis creatura ad ipsum Deum debet religari, cui primo conjuncta fuerat, antequam esset ut sic ad locum, unde exeunt flumina, revertantur.“ Religio ergo, juxta D. Thomam, a religendo dicitur, quia homines quodammodo Deo religat: vel a relegendo, ut vult Cicero, quia religiosus debet ea quæ sunt divini cultus frequenter legere, & in corde revolvare: vel ut docet Augustinus de civit. cap. 4. a relegendo, quia Deum relegere debemus, quem amiseramus negligentibus. His præmissis, ut hujus præstantissima virtutis naturam percipiamus, ejus definitionem breviter explicare, & præcipuos ejus actus recensere oportet.

ARTICULUS I.

Explicatur definitio Religionis.

Definitur communiter religio: Virtus que debitum cultum Deo tribuit, tamquam primo omnium principio. Dicitur primo virtus, quia est habitus bonus, & principium operationis laudabilis: est enim bonum & laudabile Deum colere debito seu convenienti modo. Unde hæc particula rejicit superstitio, seu falsa religio, quæ non est virtus, sed vitium rectæ rationi oppositum: quia vel falsum Deum pro vero colit, ut faciunt Ethnici & Pagani, vel licet verum Deum colat, non tamen honesto & convenienti modo, sed vel superfluo caeremoniis a Deo rejectis, ut faciunt Judæi; vel inutilibus ad salutem anime, & in errore contra fidem fundatis, ut Turcæ, Hæretici, & similes. Quare particula debitum, significat hoc loco idem quod conveniens. Nominem vero cultus non solum importat prolestatio excellentiæ divinæ; sed etiam submissio seu subjectio hominis ad Deum: cultus enim, stricte sumptus & proprie, addit honorem simplici submissione quamdam ejus qui honorem exhibet, ita ut se ipsum interiori profiteatur eo quem honorat. Unde fit ut cultus non possit esse, nisi circa excellentiorem; cum tamen honor id non postulet: & ideo Deus Sanctos suos honorat, palam faciens eorum excellentiam; non tamen proprie colit, quia nullo modo tali excellentiæ se submittit. Nota etiam quod quamvis hoc quod est Deo se submittit, videatur proprium humilitatis, non tamen secundum eam rationem, secundum quam religioni tribuitur; nam humilitas respicit talem submissionem præcipue qua congruit nostræ utilitati, ut nos intra limites conditionis nostræ contineamus, ne per elationem extra eos feramur, religio vero respicit illam præcipue, ut declaratur & protestativam divinæ eminentiæ, & ut ipsam tali submissione honoremus. Denique in definitione adducta subditur, tamquam primo omnium principio, quia honor qui Deo exhibetur ut patri, & principio nostræ originis, pertinet ad virtutem pietatis, qui vero ipsi ob beneficia ab eo accepta tribuitur, spectat ad virtutem gratitudinis, quæ formaliter respicit beneficium: sed cultus, qui Deo debetur ob singularitatem & infinitam excellentiam in omni genere perfectionis, ex qua ipsi competit esse primum principium, supremumque omnium Dominum, a virtute religionis exhibetur. Unde obiectum materiale hujus virtutis est cultus Deo conveniens, consistens in actionibus internis vel externis, quibus Deo excellentiam protestamur, adorando, laudando, sacrificando, &c. Obiectum vero formale illius est specialis honestas, seu convenientia cum recta ratione, quæ est in eo quod supra præ excellentiæ divinæ reddatur honor, & cultus illi convenientis. Quæ ratio distinguit virtutem religionis ab aliis virtutibus, seu Theologicis, seu moralibus; quippe quæ non versantur circa tale obiectum formale, nec exercentur ad exhibendum Deo honorem, ob supremam ejus excellentiam, sed propter alia motiva particularia, puta ob supremam ejus veracitatem, aut infinitam bonitatem.

Ex his intelliges, quanta fit præstantia virtutis religionis supra alias morales: nulla quippe earum habet obiectum ita elevatum, sicut est divinus cultus, ratione cuius ipsa religio Deum quodammodo attingit. Unde Divus Thomas hic quæst. 81. art. 6. in corp. sic dicitur: „Ea quæ sunt ad finem fortiusque bonitatem ex ordine in finem; & ideo quanto sunt fini propinquiora, tanto sunt meliora: virtutes autem morales sunt circa ea quæ ordinantur in Deum sicut in finem; religio autem magis de propinquo accedit ad Deum, quam alia virtutes morales, in quantum operatur ea quæ directe & immediate ordinantur in honorem divinum: & ideo religio præeminet inter alias virtutes morales.

Intelliges etiam, religionem non esse virtutem Theologicam, sed moralem: nam virtus Theologica habet ipsum Deum pro obiecto quod & immediato, ut patet in fide, spe, & caritate: illæ enim respiciunt & attingunt Deum immediate, & tamquam obiectum quod, sicut quidem ut supremam veritatem, spes ut summum bonum nostrum; caritas vero ut summum bonum in seipso, summeque amabilem propter se. At religio aliquid creatum immediate respicit, nimirum cultum qui Deo offertur, ut terminus & finis cui; divinus autem excellentia est solum ratio ob quam Deo debetur talis cultus, non vero obiectum formale & immediatum religionis. Potestque id explicari & illustrari exemplo justitiæ commutativæ, quam unus homo habet ad alium: sicut enim obiectum talis justitiæ, nec est ipse proximus, nec jus exiliens in illo, sed res quæ ex tali jure proximo debetur: sic obiectum religionis, quæ est justitiæ hominis ad Deum, neque est ipse Deus, nec jus quod habet, ratione summe excellentiæ, ut summa a creaturis colatur, sed ipse creatus cultus, debitus propter talem excellentiam.

ARTICULUS II.

De actibus internis religionis.

Do tantum sunt actus interni religionis, de quibus 4 agit S. Thomas hic quæst. 82. & 83. Primus est devotio, quæ est voluntaria quadam promptitudo ad Dei cultum & famulatum: non enim qualicumque voluntas servandi Deo, vel oblatio ad ejus famulatum, meretur nomen devotionis, sed illa tantum quæ cum promptitudine & fervore spiritus conjuncta est: unde promptitudinem illam cum devotione jungit Scriptura Exodi 35. ubi sic dicitur: *Egressaque omnis multitudo filiorum Israel obulerunt mente promptissima atque devota primitias Domino*. Utramque etiam SS. Patres simul conjungunt, ut Ambrosius lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. ubi de Abraham Patriarcha loquens, sic ait: *Adhuc cognosce celeris studii devotionis. Cucurrit, inquit, & accepit vitulum unum tenerum & bonum, & dedit pro eo, & sacrificavit sacre eum. Ubique impigre devotio, & ideo fuit Deo munus ejus acceptum*. Talem vero devotionem & animi promptitudinem, in his quæ ad Dei obsequium pertinent, esse actum religionis formaliter & proprie, probat S. Thomas loco citato quæst. 82. art. 2. hoc discursu. Ad eandem virtutem pertinet vel facere aliquid, & promptam habere voluntatem ad illud faciendum; quia utriusque actus est idem obiectum motivum formale: Sed operari ea quæ spectant ad Dei cultum & famulatum, pertinet proprie ad religionem: Ergo ad illam quoque pertinet habere promptam voluntatem ad illa exequenda, quod est esse devotum.

Neque valet, si dicas, illud multo magis pertinere ad caritatem, quæ nos impellit ut Deo nos totos tradamus, illique toto corde, tota anima, tota mente, totique viribus adhaeremus, & serviamus. Respondetur enim, diversum esse utriusque virtutis motivum: nam caritas intendit Deo, ut amico placere, illique ut tali nos unire, & ad bona opera prompto & serventi animo exercenda impellit: quatenus illa Deo grata sunt: religio vero intendit Deo servire propter supremam ipsius excellentiam, cultu & honore supremo dignam. Similiter licet spes, obedientia, gratitudo, & alia quædam virtutes non inclinent ad famulandum & obsequendum Deo, id tamen faciunt ex alio motivo quam ex sola speciali honestate, quæ est in ipso cultu divino, sive quia Deus ob supremam suæ naturæ excellentiam est dignus, cui prompto animo servire velimus.

Secundus actus internus religionis est oratio, ut docet Sanctus Thomas hic quæst. 85. artic. 3. ubi sic dicitur: „Ad religionem proprie pertinet, reverentiam & honorem Deo exhibere; & ideo omnia illa per quæ Deo reverentia exhibetur, pertinent ad religionem: per orationem autem homo Deo reverentiam exhibet, in quantum scilicet ei se subicit, & proficitur orando se eo indigere, sicut auctore suorum bonorum: unde manifestum est quod oratio est proprie religionis actus.

Ut hæc doctrina clarius percipiatur, & declaratur qua ratione oratio, quæ pertinet ad intellectum, utpote quadam interna locutio & manifestatio fit proprie actus religionis, quæ residet in voluntate, cum sit pars potentialis justitiæ: observandum est cum Cajetano hic quæst. 81. art. 4. D. Thomam in assignando virtutibus proprios actus potius respexisse ad identitatem ipsarum virtutum, quam ad identitatem potentiarum: & ideo omnem actum qui non respicit nisi unicum virtutem, appellat proprium talis virtutis, in quacumque potentia sit. Quod si plures virtutes respiciat, illius vocat proprium, a qua habet primam speciem boni & virtuosus actus, ac proinde cuius finem primario respicit. Hæc ratione idem S. Doctor supra quæst. 3. art. 1. confessionem externam dicit esse actum proprium fidei; quamvis illa sit in potentia externa, & hæc in intellectu, quia prima bonitas talis confessionis ex fide est, & ejus finem respicit, non vero ex alia virtute. Et generaliter omnes actus externos, sive virtutis, sive vitii, attribuitur ut proprios illis habitibus, a quibus sumunt primam speciem deformitatis, vel relicitudinis, ut confessionem temperantia, externum luxum luxuria, non curando an esset in eadem potentia, vel in diversis. Quia ergo prima & essentialis bonitas orationis est a religione, quia est bonitas reverentia & cultus, oratio dicitur proprie actus religionis, quamvis sit in distincta potentia. Et ex hoc dicitur etiam actus religionis elicite, quia, ut bene observat Bannez supra quæst. 3. citata, & Alvarez 1. 2. disp. 92. dupliciter potest aliquis actus dici elicitus ab aliqua virtute, vel proprie & stricte, quia est immediata ejus operatio, ac proinde manet in eadem potentia; vel large, ex eo solum quod non fit media alia virtute, quamvis mediet alia potentia; dicitur enim talis actus elicitus, quia non est proprie imperatus: nam actus proprie imperatus ab aliqua virtute, dicitur ille, qui fit media alia virtute elicente, sicut actus qui elicatur ab humilitate propter Deum, dicitur imperari a caritate; & ideo ubi una tantum est virtus, qualitercumque